

Aleksandra Kollontaj (1872-1952) var en framträdande bolsjevik och feminist som efter ryska revolutionen 1917 blev världens första kvinnliga minister och sedermera diplomat. Hon är med rätta ihågkommen för att ha drivit igenom sociala reformer som stärkte kvinnors rättigheter i den nya sovjetstaten. Hon är också förknippad med den så kallade Arbetaroppositionen, som i början av 1920-talet kritiserade vad de menade var inskränkningar i partidemokratin redan under Lenins tid. Vad som däremot sällan uppmärksammas är att Kollontaj därefter helt kapitulerade inför Stalin och den reaktionära stalinistiska politik som bland annat vred tillbaka många av de kvinnorättsfrågor hon tidigare kämpat för. Hon var aldrig aktiv i någon av de bolsjevikiska oppositionsgrupper som kämpade mot Stalin, som Trotskij's vänsteropposition eller Bucharins högeropposition. Kollontaj var också en av få gammelbolsjeviker som överlevde Stalins mordiska utrensningar, då han under 1930-talets andra hälft lät mörda i princip alla sina gamla rivaler i Kommunistpartiet.¹

Följande text är en intervju med Aleksandra Kollontaj i den svenska tidskriften *Vecko-journalen* från 1937, i vilken hon i egenskap av Sovjetunionens ambassadör i Sverige förklarar och försvarar de så kallade Moskvarättegångarna [1936-38], i vilka hennes gamla kamrater som Zinovjev, Kamenev, Karl Radek och senare Nikolaj Bucharin dömdes till döden som "kontrarevolutionärer", "terrorister" och "sabotörer". Det är oklart om Kollontaj verkligen trodde på den uppenbara lögnen hon kommer med i denna text, men det är ett tragiskt exempel på hur en i grunden ärlig socialistisk revolutionär valde att anpassa sig till Stalins regim för att inte själv drabbas av terrorn.

/ Per Leander (17 mars 2018)

Madame Kollontay om Moskvadomarna

Ur *Veckojournalen* nr 7/1937

Trotskij stod hela tiden före revolutionen till höger om Lenin. Det var ofta motsättningar mellan Trotskij å ena sidan och Lenin och Stalin å den andra, säger Madame Kollontay.

Moskvaprocessen har väckt ett oerhört uppseende och diskuteras för närvarande över hela världen. På sina håll har man framkastat hypoteser om att erkännandena skett under hypnos eller giftpåverkan. På andra har man förvånat sig över att gamla revolutionärer, ja, rentav Lenins gamla garde, velat undergräva sitt eget verk. Man har sökt ledning i jämförelse med franska revolutionen och dess blodiga uppgörelse de olika revolutionsledarna emellan, talat om de "ständiga revolutionärerna", vilka födda konspiratörer icke skulle kunna sluta upp med att konspirera mot det bestående. Hela pressen har genljudit av frågan: Skyldiga eller icke skyldiga? Det har talats om häxprocess och blodsdomar, och förgäves har man sökt efter en psykologisk förklaring till de uppseendeväckande händelserna.

Ingen rysk röst har hörts i diskussionen i vårt land. Det har alltid betraktats som en försvarlig regel att höra även andra sidan. Och den representeras ju här i vårt land närmast av Sovjet-Unionens minister, som därtill hörde till Lenins första regering. M:me Kollontay har bl. a. Tagit upp till besvarande några frågor som *Vecko-Journalen* framställt. Då vi härmed lämna ord till henne ha vi givetvis därmed icke intagit någon egen ståndpunkt i saken.

¹ Arbetaroppositionen led nederlag på det sovjetiska kommunistpartiets 10:e partikongress (1921). Vid samma kongress förbjöds fraktionsverksamhet och Arbetaroppositionen måste upplösas. Efter detta var det slut med Kollontaj's politiska "karriär" i Sovjet. I likhet med många andra bolsjeviker som varit oppositionella skickades hon utomlands på diplomatiska uppdrag. Först hamnade hon i Norge, som legationsråd (1922) och minister (1924). Efter ett mellanspel i Mexiko (1926-27), återvände hon till Norge. 1930 blev "Madame Kollontaj" Sovjetunionens sändebud i Sverige, där till hon slut (1943) befordrades till ambassadör. Efter krigsslutet (1945) återvände hon till Sovjetunionen där hon ägnade sig åt att skriva på sina memoarer, som dock förblir opublicerade. – *Red*

Man frågar: Är det möjligen så att de dömda äro revolutionärer för revolutionens egen skull och ej kunnat sluta upp med sin revolutionära verksamhet?

Sanningen är i stället den, att de dömda hade allt för lite tro på den ryska revolutionens möjligheter. I Sverige har jag ofta mött den uppfattningen att de dömda stodo till vänster om sovjetstatens nuvarande ledning och att de voro de sista av Lenins gamla garde. I verkligheten äro Stalin, Vorosjilov, Molotov och alla de mest framträdande ledarna i Sovjetunionen gamla bolsjeviker, som från början tillhört gruppen kring Lenin. Stalin och Vorosjilov voro exempelvis med på ryska socialdemokratins andra kongress i Stockholm 1906 – vi måste ju hålla våra kongresser i utlandet – och uppträdde då för Lenins och bolsjevikernas synpunkter. Trotskij däremot stod hela tiden före revolutionen till höger om Lenin. 1917 inträdde Trotskij i bolsjevikpartiet och blev medlem av sovjetregeringen, men det var ofta motsättningar mellan honom och hans anhängare å ena sidan och Lenin och Stalin å andra. Lenin hävdade alltid till att arbetarna och bönderna måste göra gemensam sak och lösa sina frågor tillsammans, medan Trotskij förklarade att arbetarna med naturnödvändighet måste komma i strid med bönderna.

Men det var framför allt en annan fråga som blev avgörande för Trotskijriktningens politik i fortsättningen. Lenin förklarade redan under krigsåren, att den ryska revolutionen kunde segra och bygga ett socialistiskt system i vårt väldiga land även om de övriga länderna höll den gamla ekonomiska ordningen. Lenin och Stalin har alltid hävdad att dessa tvenne ekonomiska system kan bestå bredvid varandra och upprätthålla fredliga förbindelser med varandra. Trotskij och hans anhängare har däremot förklarat att det är omöjligt att bygga socialismen i ett enda land och att den ryska revolutionen måste gå under om den icke fick stöd från revolutioner i andra länder. Han talade alltid om den permanenta revolutionen.

Den stridsfrågan behöver inte diskuteras längre nu, ty sovjetmakten fyller snart 20 år och det socialistiska uppbygget under femårsplanen är känd för hela världen. Vi ha fredliga förbindelser med hela världen och önska bevara denna fred. Nu ser alla att Lenin hade rätt. Men det är också klart, att dem som har en sådan uppfattning som Trotskij, Radek, Pjatakov och andra, inte gärna kan bli initiativtagare till socialistiska femårsplaner. Det var framför allt därför som Trotskij och nästan alla de män som nu varit anklagade kommo i strid med sovjetstaten och partiets ledning. 1923 – alltså under Lenins sista levnadsår – avgåvo Trotskij, Pjatakov och de andra ”de fyrtyotres förklaring”, vari de hävdade att sovjetmakten var på väg mot undergången. Efter Lenins död skapade de ett illegalt trotskistiskt parti. Vid en omröstning stödde 99 procent partiledningen mot Trotskij. Trotskij och hans närmaste män uteslöts 1927 ur partiet.

Men hur kunde gamla revolutionärer övergå till terroristiska metoder?

Det är inte första gången som sovjetmakten är utsatt för terroristdåd från personer, som förut varit revolutionärer. De s. k. socialrevolutionärerna var ett av tsartidens främsta revolutionära partier och tog framför allt sikte på jordfrågans lösning. De förde en hård strid mot tsarismen och fick vandra till Sibirien och tukthusen, alldeles som bolsjevikerna. När de fingo ett avgörande inflytande under sommaren 1917 ville de stanna vid den gamla ekonomiska ordningen och gjorde inte något verkligt försök att lösa jordfrågan. Det var istället Lenin-Stalin och bolsjevikerna som genomförde socialrevolutionärernas program redan under bolsjevikrevolutionens första dagar och fördelade jorden bland bönderna. Socialrevolutionärerna trodde ej på revolutionens möjligheter och började organisera upprorsrörelser mot sovjetmakten. De dödade flera av sovjetregimens ledande män, exempelvis Uritskij och Volodarskij genom attentat. En socialrevolutionär kvinna, Dora Kaplan, sårade Lenin allvarligt med ett revolverskott i bröstet då han besökte en fabrik. Attentatsmännen dömdes till döden och även då sade man att det var gamla revolutionärer som dömdes. Allt detta kanske man har glömt i Sverige, men i Sovjetunionen ha vi gott minne för sådant. Det är ju i väsentliga drag samma sak som upprepas nu. En grupp ledare som isolerats från folket har övergått till terroristisk kamp för att erövra makten och genomföra en återtågspolitik eller som de förklarade under

processen, en anpassning av Sovjets sociala förhållanden efter den kapitalistiska världen.

På västerlandet ha de nu gjorda bekännelserna verkat egendomliga. Man har bestämt så mycket och gjort egendomlig självkaraktär. Vad ges det för psykologisk förklaring?

Är det verkligen så egendomtligt och psykologiskt oförklarligt att de skyldiga bekänna sina brott inför en överväldigande bevisning? De sökte neka i det längsta. Sinovjev och Kamenev exempelvis bekände inte hela sin skuld under första processen. Det är verkligen synd att de större svenska tidningarna icke haft egna korrespondenter under processen, liksom de större tidningarna i andra länder. Därför har den svenska allmänheten fått läsa så litet om de anklagades egen redogörelse för sina motiv. När man läser deras utförliga bekännelser finner man icke något som helst egendomtligt i deras uppträdande. De berättar hur de kommit in på denna brottsliga väg därför att de icke trodde på möjligheten av socialismens seger i ett enda land, av oförmåga att anpassa sig efter den stora folkmajoritetens vilja och hur de slutligen kommit in på samma linje som socialrevolutionärerna 1918 och sökte erövra makten med terroristiska medel, samtidigt som de utåt visade sig lojala för att kunna behålla sina positioner. Jag skulle kunna berätta om hjältedåd ur den ryska revolutionens historia, hur män och kvinnor uppträtt inför rätta, som visste att de förde folkets talan och kämpade för en sak som hade framtiden för sig. De anklagade i dessa processer kände i stället att de slagits för en förlorad sak. Fraktionskampen hade fört dem ut på avvägar. De hade tvekat många gånger, haft för avsikt att bekänna sina brott, men alltid hållits tillbaka av rädslan och av tanken på att de gett sig in på en väg där det inte fanns någon återvändo. Nu sågo de överallt femårsplanernas och socialismens seger: den mäktiga industrialiseringen, arbetslöshetens avskaffande, jordbrukets kollektivisering, den nya författningen. Allt detta som visar att Lenin och Stalin hade rätt och Trotskij och trotskisterna fel. När deras terroristiska organisationer i främmande makters intresse uppdagades, blev detta icke bara ett personligt sammanbrott för var och en enskild utan för hela trotskismens idé. De hade spelat ett högt spel och de hade förlorat.

Det är den psykologiska förklaringen och när man läser dessa utförliga bekännelser försvinner allt som man funnit mystiskt och märkligt och hela motivkedjan och utvecklingen framstår i ett logiskt sammanhang.

Är det befogat att lägga rassynpunkter på problemet? Enligt uttalanden i tidningarna voro de dömda de sista judarna i revolutionsledningen. Har inställningen till judarna förändrats?

I intet avseende. Sovjetunionens ledning och folk har befriat sig från rasfördomarna. De ledande posterna besattes efter vederbörandes duglighet, icke efter deras ras. Inte heller dömes någon för deras ras eller sin åsikt utan endast för sina gärningar. De anklagade hade bl. a. bekänt att de hade svikit regeringens och folkets förtroende i sådan grad att de hade överlämnat järnvägsstationer till skadegörare och föranstaltat järnvägsolyckor, som lett till att 63 människor dödats och 154 sårats. Bara denna enda förbrytelse voro väl nog för utmätande av lagens strängaste straff i alla länder. Men dessutom fanns det klara bevis på att dessa män ha varit landsförrädare och stått i främmande makters tjänst.

Vad anser madame Kollontay om pressens hållning till processen?

De flesta tidningarna ha från början utgått från att dessa män voro anklagade för sina politiska åsikter och icke för sina gärningar, som dock voro brottsliga från såväl statliga ståndpunkter som från rent moraliska. Om man följt processens gång, så vet man att de dömda äro skyldiga till så förfärliga omänskligheter, till sådan machiavellisk falskhet att de överträffar Borgias tid. För den som följt processens gång måste det nu ha blivit klart att processen icke var riktad mot politiska motståndare utan mot moraliskt djupt sjunkna brottslingar.

Har kvinnornas medborgarplikter och rättigheter ändrats på sista tiden, då den stora

friheten vid barnafödande, äktenskap etc. inskränkts?

Den nya lagstiftningen ger i stället kvinnorna vida större rättigheter och avser framför allt att underlätta moderskap genom en rad sociala välfärdsanstalter och genom att fostra fäderna till ansvarskänsla.

Vad tror madame Kollontaj om ryktet om en stor kvinnoprocess?

Något sådant har jag icke hört talas om.

Hurudan är Lenins änkas ställning?

Krupskaja fortsätter med hela sin kraft det arbete på folkupplysningens område, som är henne kärt. Utländska pedagoger finna henne alltid beredd att berätta om sitt storslagna arbete. Vad hon tänker om skadegörarnas har hon själv sagt i en artikel i *Pravda*. Hela Sovjetunionen hyllar Lenin och hans livsverk och denna hyllning tillfaller även hans livskamrat och medarbeterska Krupskaja.

Lästips

[Texter av och om Alexandra Kollontaj](#)

Isaac Deutscher: [Den avväpnade profeten](#) (del 2 av Deutschers Trotskij-trilogi – handlar om perioden 1921-1928)

Om Moskvarättegångarnan (urval):

Kentth-Åke Andersson: [Om Moskvarättegångarna](#)

Pierre Broué: [Oppositionen i partiet mot Stalin \(1930-32\) och den första Moskvarättegången](#)

[Bucharins sista strid](#). (om tredje Moskvarättegången. speciellt Bucharins öde)

Vadim Z Rogovin: [Förberedelserna inför den första skenrättegången, 1937: Stalins år av terror](#), [Förberedelserna inför den tredje skenrättegången](#), [Rättegången mot det ”antisovjetiska trotskistiska centrumet”](#) (om det stöd Moskvarättegångarna fick bland vänsterintellektuella i väst)

Max Shachtman: [Moskvarättegången](#) (tidsdokument om 1:a Moskvarättegången)

L Trotskij; [Stalins brott](#) (1:a och 2:a Moskvarättegången) och [Om Moskvarättegången -38](#)

[Fallet Leo Trotskij](#) (stenografiskt protokoll från Deweykommissionens förhör med Trotskij) [Icke skyldig](#). Deweykommissionens slutrapport om anklagelserna mot Leo Trotskij (utdrag)